

En medeltida massgrav från Sigtuna, Sverige

Tolkning och diskussion kring ett flertal skelett med spår efter trauma

Av Anna Kjellström

1. Inledning

I Skandinavien har den medeltida kyrkogården under lång tid fått utgöra ett viktigt källmaterial för fakta kring skeenden under denna tid. Bristen på samtida texter har gjort att dessa begravningsplatser studeras ur en mängd samhällsaspekter för att tydliggöra olika faktorer i den medeltida människans vardag. Detta har gjort att en databas rik på information byggts upp under senare år. De medeltida kyrkogårdarna i Norden är relativt likartat utformade vilket gör avvikande fynd intressanta och värda enskilda studier. Under ledning av Sigtuna museum undersöktes på grund av en avloppsnedläggning under vintern och våren 1998 delar av den medeltida kyrkogården S:t Lars. Endast ett mindre område av kyrkogårdens sydöstra utkanter grävdes ut och delar av östra och södra bogårdsmuren påträffades. Årstiden och vädret gjorde att undersökningsförhållandena var dåliga men totalt påträffades 86 gravar. Förutom de före grävningen förväntade kristna ensamgravarna samt några enstaka dubbelgravar påträffades flera skelett i en större grop som tockats som en massgrav. Graven låg omkring 20 m från kyrkan vars placering lätt kan fastställas eftersom rester efter stenkyrkans grundmur samt västtorn finns kvar. Nedgrävningen var 4 × 2,5 m stor med ett djup på endast 0,3 m. Det ringa djupet berodde på nerschaktning i samband med planeringsarbete för den gata som överlagrar graven. Tre skelett är avskurna av

schaktkanten i höjd med bröstregionen och fortsätter in i schaktväggen i nord-väst. Dessa faktorer antyder att graven ursprungligen kan ha varit större.

Dateringen av S:t Lars som var stadsförsamlingens kyrka, och kyrkogården inklusive massgraven är problematisk. Traditionellt anses kyrkan ha grundats under 1100-talet då flertalet av Sigtunas kyrkor anläggs längs med en ny gatusträckning norr om stadsområdet.¹ Man vet att kyrkan slutade användas i och med reformationen 1527. Någon ¹⁴C-datering av skeletten har ännu inte kunnat göras och bevaringsförhållandena var dåliga så inga träfragment från gravarna kan användas för dendrokronologiska undersökningar. I massgraven kunde inte de begravningsarmställningar kopplas ihop med de schema över armställningar som Lars Redin systematiserat. Inga möjligheter fanns att relatera graven till individer i kringliggande gravar och inte heller till stratigrafi. En faktor som visar att graven inte är äldre än stenkyrkan, är spår av kalkbruk från stenkyrkan som hittades i graven. Det faktum att graven inte var störd av senare gravar antyder att den kan vara anlagd senare under medeltiden.²

Utgrävningen av massgraven var komplicerad eftersom alla de gravlagda låg tätt tillsammans. Gravens tydliga avgränsning samt stratigrafi indikerar att de gravlagda begravts vid samma tillfälle. Individerna låg placerade på varandra med den traditionellt kristna öst-västorienterade riktningen. Eftersom krop-

Fig. 1. Översikt av massgraven under utgrävningen 1998. Foto: Anders Wikström 1998.

parna tycktes ha blivit nedslängda, några låg på mage, kunde inga andra försök till medvetet arrangerande av kropparnas position skönjas (fig. 1).

Artikeln försöker med hjälp av framkomna resultat tolka vilka dessa gravlagda individer var samt om de kan ha tillhört ortsbefolkningen, vad som kan ha orsakat deras död och varför de fick dela samma grav. Arbetet är att betrakta som en preliminär studie av det totala skelettmaterialet från en massgrav.

2. Material och metod

De flesta av gravens skelett var väl artikulerade, dvs i de flesta fallen tycks inte de enskilda individernas ben ha rubbats sedan kroppen placerats i graven (fig. 2). Arkeologerna gick försiktigt till väga och synliggjorde, fotograferade, mätte in samt numrerade varje skelett

för sig i jorden före omhändertagandet. Generellt tycks denna traditionella metod fungerat bra men vid några tillfällen har frågor kring enstaka ben kunnat korrigeras via de läges- och höjdmått skeletten fått. Vid två tillfällen har skelettdelar vid framtagandet bedömts tillhöra enskilda individer men senare vid den osteologiska analysen kopplats till icke kompletta skelett. I botten av graven var dessutom fyndförhållandena mycket dåliga, de ben som omhändertogs fick anläggningsnummer 2 (skelett 2) men visade sig vara rester från tre vuxna och ett barn. Eftersom dessa skelettrester kan ha tillhört de övriga i graven har de inte behandlats som enskilda individer. Vid den osteologiska analysen genomgick skeletten en traditionell morfologisk undersökning. För bedömning av de vuxna individernas ålder undersöktes höftbenens blygdbensfogar³ och

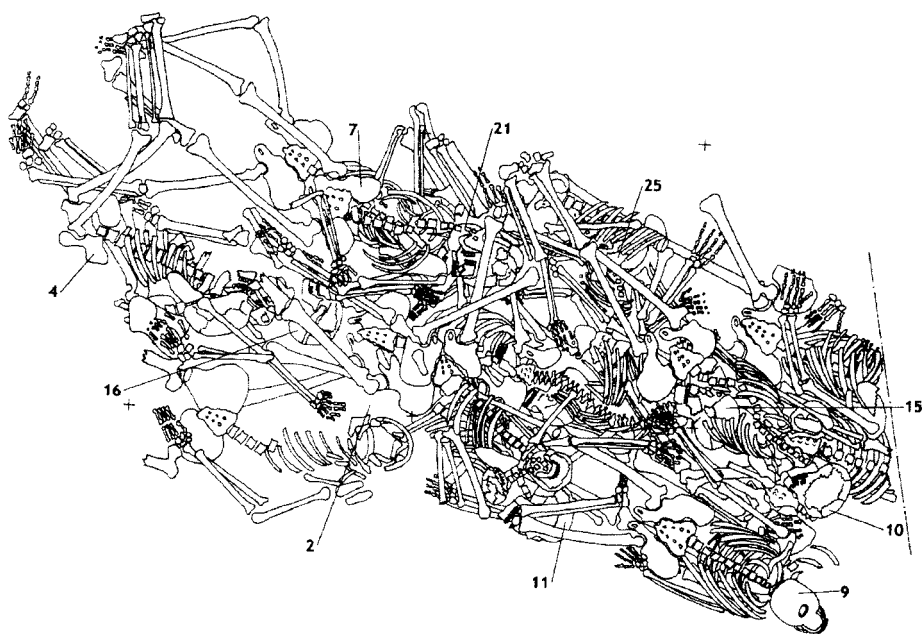

Fig. 2. Teckning av massgraven *in situ*. Teckning: Johan Westerlund 1998.

ytan mot korsbenet,⁴ tandslitage⁵ och i undantagsfall kraniesömmarnas utseende på utsidan av kraniet.⁶ För åldersbedömning av barn studerades tandutveckling,⁷ rörbenens längd⁸ samt rörbenens grad av sammanväxning med ledändar.⁹ Vid könsbedömningen registrerades olika drag på höftben¹⁰ och kranier¹¹ dessutom tillkom könsdiskriminerande mått på ledändar från överarmsben och lårben.¹² Könsbedömning utfördes endast på individer där höftbenet var fullt utvecklat. För att underlätta överblicken av materialet har arbetets uppläggning i stort formats efter de metoder som rekommenderas av amerikanska antropologer.¹³

Beräkningen av antalet begravda individer är komplicerat. Enligt den arkeologiska undersökningen är det minst 20 individer i graven. Vid den antropologiska undersökningen där ett utvalt benslag från en sida

räknades, här vänster lårben, kunde endast 17 individer med säkerhet identifieras. Båda könen finns representerade, män (tio), kvinnor (fem), en vuxen med mer osäker könsbedömning till man och ett barn. Individernas uppskattade åldrar varierar från 8-9 till omkring 60 år (fig. 3). Medellängden för män har beräknats till ca 172 cm och för kvinnor ca 159 cm.¹⁴ Generellt uppvisar individerna en relativt god "osteologisk hälsa". Användningen av en databas gjorde det möjligt att spåra korrelation mellan olika osteologiska faktorer.

Det mest uppseendeväckande resultatet vid analysen var att mer än hälften (nio), av de undersökta skeletten uppvisar tydliga spår efter kraftiga skär- och huggskador som gjorts i färskt ben utan tecken på läkning.¹⁵ Skelettens läge och framförallt skadornas ytstruktur har studerats för att recent påverkan skall

Sk.	Kön	Metoder för kön ^a	Ålder	Metoder för ålder ^b	Traumatisk skada
2	-		-		Rester från en vuxen individs nackben uppvisar spår efter en huggskada (4,8 cm) på vänster sida.
4	K	1, 2, 3	25-35	4, 5, 7	Kvinnan har en huggskada (5,3 cm) på vänster hjässben och ytterligare en lateralt på höger lårben (trochanter major).
6	K	2, 3	25-35	6, 7	
7	M	1, 2, 3	25-35	4, 5, 7	Man med en kraftig huggskada (6,7 cm) längs hela pannbenet någon centimeter över ögonbrynen.
9	K	1, 2, 3	40-55	4, 5, 6, 7	Kvinna med en huggskada på medial sida (margo interossea) av höger strålben.
10	M	1, 2, 3	15-20	2, 4, 5, 7	Man med multipla huggskador i halsregionen. Första, andra och tredje halskotan bär spår efter flera hugg på vänster sida. Dessutom har minst tre revben huggits itu.
11	M	1, 2, 3	40-50	5, 6, 7	Mannens skalle har ett hugg (10,5 cm) som sträcker sig från det vänstra hjässbenet till det högra snett över sagitalsuturen. I nacken har delar (processus spinosus) av den sjätte halskotan huggits av. I ländryggen har en spetsigt föremål trängt in från höger sida mellan tredje och fjärde ländkotan. Penetreringen lämnade ett ca 5,8 cm långt spår över hela kotkroppen på den fjärde ländkotan.
15	M	1, 2, 3	25-30	5, 7	Man med multipla huggskador i halsregionen. Pannbenet har ett hugg (6,2 cm) placerat några centimeter ovanför näsroten och ytterligare ett hugg (2,6 cm) finns vid coronalsuturen. Troligtvis fortsätter det sistnämnda hugget rakt över till höger hjässben där ytterligare en skada påträffats (2,7 cm). Förutom kraniet är andra halskotan kluven, dessutom är kotkropparna till halskotor nummer fem, sex och sju sönderhuggna. Halsen har därför sannolikt blivit utsatt för minst fyra hugg. Även vänster underkäke och skulderblad bär spår efter huggskador.
16	K	1, 2, 3	35-45	4, 5, 6, 7	Huggskada (3 cm) på höger hjässben nära coronalsuturen. Hugget tycks även ha skadat delar av pannbenets högra sida.
18	K	1, 3	50-60	5	
19	M?	3	19-23	2	
21	M	1, 2, 3	55-65	4, 5, 6, 7	Man med multipla huggskador i halsregionen. Den tredje och fjärde halskotan var sedan länge sammanväxta och den sistnämndas kotkropp är ituhuggen. Dessutom har mannens högra överarm ett hugg centralt placerat lateralt på skaftet.
22	M	1, 2, 3	30-40	4, 5, 6, 7	
24	M	1, 3	25-35	4, 5	
25	-		8-9	1, 2	Den fjärde ländkotans båge med ledutsnitt (processus articularis superior) har huggits av. Hugget lämnade även ett spår efter ett vasst vapen på kotkroppens baksida.
27	M	1, 3	20-25	4, 5	
28	M	1, 3	20-25	2, 4, 5	
29	M	1, 3	17-20	2, 4, 5	

Fig. 3. Fördelning av kön, ålder och traumaskada (dvs spår efter vapen) hos individerna i graven. M=man, K= kvinna. De vuxna benen hos skelett 2 kan härröra från intilliggande skelett. ^aKönsbedömning gjord efter karaktäristiska drag på höftben (1), kranium (2) samt mått på överarm/lårben (3). ^bÅldersbedömning gjord efter följande metoder: Barn: tandutveckling (1), epifyssammanväxning (2), mått på långa rörben (3); Vuxen: blygdensfogen (4), höftbens led mot korsben (5), hjässömmar (6), tandslitage (7).

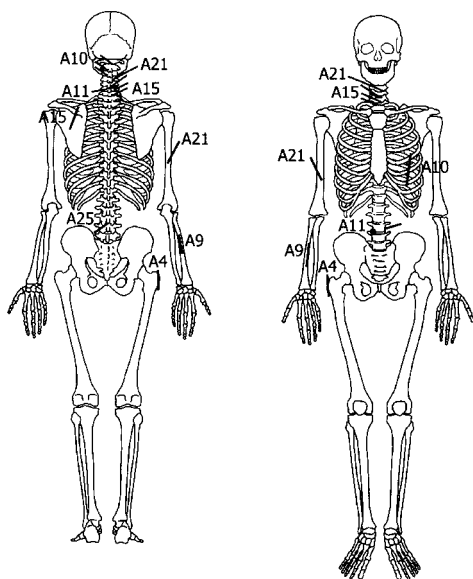

Fig. 4. Summering av traumaskador hos skeletten från massgraven. Vissa hugg kan endast ses i dorsal (bakifrån) respektive ventral (framifrån) vy, andra har gått rakt igenom kroppen. Teckning: Samuel Raitio 1999.

kunna uteslutas. Vad gäller möjliga skador som uppstått vid den arkeologiska undersökningen kan dessa vidare uteslutas då arkeologerna påpekar att eftersom individerna låg tätt på varandra i den grunda graven användes främst lätta instrument samt borstar som uppenbarligen inte kan ha skadat benen i någon större bemärkelse. Flera av skadorna finns dessutom på skelettdelar som vilat mot gravens botten. Ett på mage liggande barn (skelett 25) uppvisar visserligen en huggskada i ryggen, men barnet ligger djupt i stratigrafin samt omsluts av näraliggande individers skelettdelar. Det är dessutom sannolikt att de i artikeln redovisade skadorna utgör ett minimum av skador eftersom spår efter krossande våld som

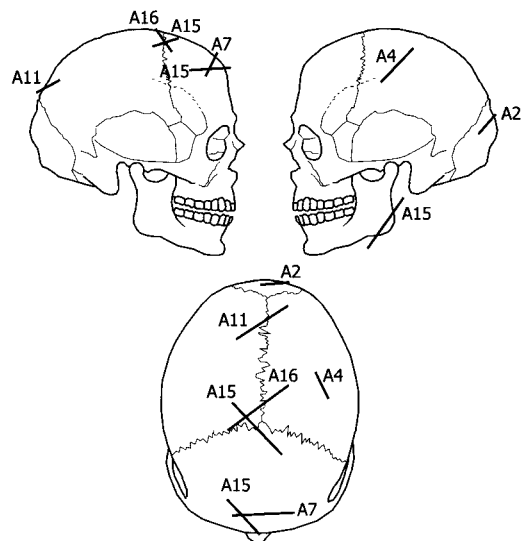

Fig. 5. Summering av traumaskador på kranieerna från massgraven. Teckning: Samuel Raitio 1999.

fraktur- eller krosskador, från exempelvis klubbor, är svåra att skilja från postmortala skador. Benens sköra karaktär gör att viktig information kan ha skadats under århundradena i fuktig jord. Graven i sig har också påverkats av olika tafonomiska faktorer. Som tidigare nämnts finns det arkeologiska spår som tyder på att graven varit större i sitt ursprungliga skick, dvs av vissa skelett finns endast delar kvar. Eftersom graven kanske fortsätter i nord-väst, är det svårt att bedöma gravens ursprungliga storlek.

3. Resultat efter analys av skadorna

Totalt påträffades oläkta huggskador hos minst nio individer. De registrerade spåren efter vapen hos de könsbedömda individerna fördelar sig över fem av

tio män och tre av fem kvinnor. Vissa av de skadade individerna har fått ta emot ett flertal hugg vilket framgår av det stora antalet skador. Främst tycks våldet ha riktats mot halsregionen och kraniet, där flera av huggen var för sig är dödliga. Vid en summering av skadorna tydliggörs koncentrationen av skadornas läge på kroppen (fig. 4 och 5). Några tidigare läkta liknande skador har inte upptäckts på något av de undersökta skeletten. Ett skademönster kan i vissa fall via sin placering, riktning och spår djup ge information om vapenslag, offrens skyddsutrustning, slagens kraft samt i gynnsamma fall förövarens teknik och skicklighet. Det är dock problematiskt att bedöma offrens kroppsposition vid tidpunkten för slagen och därför svårt att säkert bestämma slagens riktning. Vid en medeltida närstrid är det dock rimligt att anta att flertalet kombattanter mötte varandra ansikte mot ansikte.¹⁶ Eftersom de flesta människor, då som idag, var högerhänta och använde svärd eller yxa med denna hand, placerar sig många skador på offrets vänstra sida. Dessa teorier stöds av flera studier.¹⁷ Fördelningen av skadorna på skeletten från Sigtuna uppvisar en viss men ingen tydlig skillnad avseende höger och vänster sida. På kraniet är förhållandet två höger, tre vänster och tre centralt och på övriga kroppen, förutom halsen, tre/två/en, dvs fler hugg på höger sida. De minst åtta huggen mot hals och nacke hos fyra individer har inte sidobedömts. De centrala huggen på kraniet påträffades högt upp på kraniebens skallben. Om de drabbade fått ta emot slagen när de stått upprätt är en tolkning att förövaren befann sig till häst när huggen utdelades.

Vid en mer specifik studie av individernas enskilda huggspår och benslag framgår att många av de skadade skallbenen är kluvna med ett ensamt hugg vilket tyder på att vapnets egg bör ha varit vass samt att stor

kraft har använts. Ett svärd orsakar vanligtvis ett rakt kliniskt långt enkelt snitt med få sekundära sprickbildningar.¹⁸ Ett trubbigare vapen brukar splittra benet och lämna ett mer fragmenterat märke. Generellt kan man säga att resultatet av ett yxhugg vanligtvis är en kombination av våld från ett skärande och ett trubbigt instrument. Eggen på yxan orsakar en skärskada och yxhuvudet orsakar en mer krossande kilformad skada. Vid en första okulär undersökning tycks svärd vara det mest sannolika vapnet till flertalet av huggskadorna, åtminstone på skallarna. Skårspåren på kraniebens är raka och släta med få eller inga sekundära sprickbildningar vilket därför skulle kunna tolkas som svärdshugg (fig. 6). Åtminstone tre individer var svårt huggna i halsen och de många huggskadade halskotorna är mer komplicerade och svårbedömda än kranieskadorna. På grund av kotornas bräckliga karaktär är det svårare att vid snittyrtorna se sekundära frakturer samt att bedöma möjligt vapen. Huggen har främst snett nedåtgående riktning från sida till sida. Flera individer med skador på halskotorna har dessutom fått upprepade hugg. Framförallt gäller detta en ung man (skelett 15) som enligt ett försök till en rekonstruktion av händelseförloppet bör ha fått ta emot minst fyra hugg i halsen och/eller nacken. Huggskadorna nedanför halsregionen är också svårbedömda och kan endast sägas ha orsakats av ett blankt vapen. Vissa tecken antyder dock att svärd bör ses som det mest sannolika. Ett av huggen, utdelat mot en kvinna (skelett 9), har till exempel skurit av fragment från den mediala kanten (*margo interossea*) på ett strålben, dvs den kant som vetter mot armbågsbenet. Här har alltså ett vapen trängt in mellan de långa rörbenen i underarmen, vilket bör vara lättare för ett svärd än en yxa. Hos den tidigare nämnda mannen (skelett 15) har ett hugg dessutom skurit av

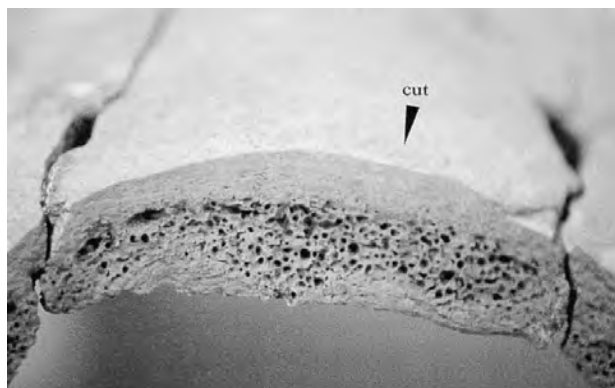

Fig. 6. Exempel på huggskada utan sekundär sprickbildning på kranium. Bilden visar en skada på pannbenet hos skelett 7. Foto: Anna Kjellström 1999.

Fig. 7. Stickkada på tredje och fjärde ländkotan hos skelett 11. Foto: Anna Kjellström 1999.

skulderbladskammen (*spina scapulae*). Med tanke på hur skört och tunt skulderbladet är tycks det mer sannolikt att benet träffats av ett lättare vapen som ett svärd än av en yxa.

Hos en 40-50 årig man (skelett 11) påträffades ett kraftigt spår på den tredje och fjärde ländkotan (fig. 7). Denna punkterande skada bör ha uppstått då ett vasst stickvapen från höger sida stuckits in mellan kotkropparna. Någon säker identifiering av det stickvapen som använts är svår att göra.

Eftersom ett slag från svärd eller yxa efterlämnar ett ensamt snitt, och med tanke på vissa individers multipla skador, så antyder det stora antalet hugg stridens hetta där förövaren attackerar i raseri. I forensisk litteratur beskrivs hur avväjande skador vanligen placeras sig på händer och armar, främst underarmarna.¹⁹ Det vassa vapnet har då ofta trängt igenom armen eller handen. Detta sker då offret försöker gripa vapnet eller skydda den övriga kroppen. Tecken på parerskador är få men existerar bl. a. på det tidigare nämnda strålbenet med huggskada (skelett 9).

Vid analysen framkom att även gravens yngsta individ, 8-9 år, bar spår efter våld (skelett 25). Barnet måste ha huggits i ryggen så att ett av ländkotans ledutskott höggs av. Vapnet som skar av den stora märkehålan rispade även kotkroppens baksida (fig. 8).

4. En våldsamt händelse i Sigtunas historia?

Naturligtvis ledde utgrävningen av massgraven till att olika hypoteser rörande orsaken framkom. Kan gravarna vara ett resultat av en epidemi, en olycka eller en enskild våldsamt händelse i stadens historia? Hugg- och skärspåren på individerna i massgraven antyder att en våldsamt händelse orsakat dessa människors död. Sigtuna anses vara en kungligt anlagd stad och myntort som främst ska ha fungerat som ett administrativt centrum för både kungamakt och kyrka i riksbildningens inledningsskede under slutet av 900- och tidigt 1000-tal.²⁰ Då Sigtuna blomstrade gick Mälardalen därför igenom omvälvande och oroliga tider. Med tanke på att staden var byggd av trä, likt andra städer vid denna tid, kunde den lätt förstöras av

brand och med Sigtunas utsatta läge nära kusten i minnet bör hotbilden mot orten ha varit påtaglig. De samtida skriftliga källor som omnämner aktivitet av våldsammare karaktär i Sigtunatrakten är bl.a. Visbyannalerna från 1200-talet. I denna krönika som tecknades ner av franciskanermunkar i Visby omnämns att Sigtuna bränts ner år 1187. Samma händelseförlopp och årtal omtalas även i Erikskrönikan skriven på 1320-talet.²¹ I texterna framgår att staden totalförstördes vid ett större slag. Fienden ska ha kommit från de östra delarna av Östersjön, men anfallarens direkta nationalitet är okänd och har varit en källa till debatt sedan 1600-talet.²²

Det omdiskuterade slaget är den enda kända daterade attack som stöds av skrivna källor. Självklart kan andra attacker ha inträffat som inte är kända idag. Eftersom dateringen av graven hittills är oklar är det svårt att svara på frågan varför minst 17 personer begravdes i samma grav. Stora olyckor och andra dödliga epidemier än pesten kan förklara fynd av massgravar, men i Sigtunagravens fall återstår frågorna kring huggspåren på skeletten. För att bättre förstå betydelsen av graven behövs jämförelser med andra tidigare kända och analyserade massgravar med spår efter trauma.

5. Diskussion

Medeltida massgravar samt antropologiska undersökningar av dessa, är relativt ovanliga trots att gravarna sannolikt förekommit i det medeltida samhället. Efter farsoter eller slag i tätbefolkade städer i Europa kan större gemensamma gravar ha fyllt en praktisk funktion. Paris största kyrkogård Cimetière des Innocents som grundades på 600-talet lär åtminstone under 1700-talet ha haft stora kommunala massgravar på 8-10 meters djup.²³ Det är dock inte troligt att denna typ av gravar skulle förekommit i

Sigtuna under medeltiden. Vid sökandet efter medeltida arkeologiskt samt antropologiskt undersökta massgravar framkommer exempel som varierar både i utseende, orsaksförlopp och placering. Generellt tycks de gravar som är resultatet efter militära aktioner lett till att offren begravts i ovigd jord. Förklaringen är sannolikt att man haft begränsade möjligheter att föra alla lik efter stupade till kyrkogårdar. I stället har krigarna begravts där de föll, dvs på slagfältet. I Portugal har sådana krigargravar med rester från omkring 6000 krigare från slaget vid Aljubarrota 1385 påträffats.²⁴ I Towton, England, hittades 1996 en mindre men likartad massgrav med 43 begravda individer.²⁵ Dessa anses vara stupade från slaget vid Towton 1461. I Danmark har en medeltida massgrav analyserats av Pia Bennike.²⁶ Graven påträffades på Sandbjerget i Næstved och innehöll ca 60 skelett. I Sverige är den exakta platsen för massgravar känd på endast några få orter. De mest kända och osteologiskt analyserade är gravarna från Korsbetningen utanför Visby på Gotland där omkring 1800 skelett påträffats.²⁷ Gemensamt för dessa massgravar är att skeletten i nästan samtliga fall härrör från män och många individer bär tecken på multipla skador från både penetrerande och skärande våld uppkomna *perimortem*. Dessutom uppvisar många av individerna i krigargravarna spår efter tidigare mer eller mindre läkta krigsskador. De många, till synes, nedslängda individerna ger intryck av att ha dött vid samma tidpunkt och begravts under pressade förhållanden. I vissa fall har dessutom drag som anses som typiska förslitningsskador för krigare påträffats.²⁸ I vissa fall har olika skademönster kunnat skönjas. Vid Korsbetningen påträffades sammanlagt 456 fall av skador från skärande vapen.²⁹ Majoriteten av huggen på skallarna är resultatet av snett nedtriktade slag och

de flesta av kranieskadorna (69%) är placerade på den vänstra sidan av skallen, sannolikt orsakade av en högerhänt anfallare i strid man mot man. Det höga antalet skär- och huggskador på skenbenen, 65% av det totala antalet skador, hos individer från samma material anses bero på benets blottade position eftersom rustningarna inte täckte denna kroppsdel.

Generellt kan jämförelser mellan gravar från olika länder, grävda vid olika tidpunkter vara svårt. Varje grav representerar enskilda skeenden i platsernas historia. Vissa drag kan dock synas vara gemensamma som till exempel skadornas och gravarnas art. Omständigheterna kring graven i Sigtuna är dock väsentligt annorlunda mot krigargravarnas. Exempelvis uppvisar skeletten från Sigtuna ett annat skademönster än de från Korsbetningen. I det förra fallet finns båda könen bättre representerade. I Korsbetningen klassificeras högst 5% av skeletten som kvinnor. Orsaken till denna obalans är att i slaget deltog danska soldater och de gotländska bönder som var krigsdugliga, dvs sannolikt inga kvinnor. Den tydligaste skillnaden är, att om man antar att individerna från Sigtuna också har varit deltagare i en attack, så har inte ens barnen skonats. De yngsta offren från Korsbetningen och de övriga krigargravarna anses ha varit i övre tonåren. Även placeringen av skadorna indikerar skillnader. I Sigtuna har till exempel inga traumatiska skador på skenben konstaterats. I krigargravarna har dessutom individernas huggskador en tendens att koncentrera sig till vänster sida. Inte heller har några typiska slitageskador av den krigarkaraktär påträffats som Boylston nämner i samband med sin Towtonundersökning.²⁸ Individerna i Sigtunagraven uppvisar heller inte några märken efter tidigare läkta hugg- eller skärskador. Sammantaget

Fig. 8. Ett hugg har skurit av fjärde ländkotans båge nedanför det övre ledutskottet på vänster sida hos skelett 25. Hugget lämnade även ett spår på kotkroppens baksida. Foto: Anna Kjellström 1999.

indikerar skillnaderna mellan människorna från massgraven i Sigtuna och krigargravarna att de förra individerna representerar vanliga stadsbor, både barn, kvinnor och män. I Sigtuna är individerna visserligen nerslängda både på rygg och mage men med den traditionella öst-västliga riktningen och de är begravna innanför bogårdsmuren i helig jord. Fyndomständigheterna påminner mer om de på kyrkogården St Margaret Fyebridgegate, Norwich, England, där flera mindre "group burials" med mer än två individer har påträffats.³⁰ Som mest fanns det 12 individer i en grav men totalt undersöktes 413 skelett på gravplatsen. Skillnaden i antalet traumaskador är dock slående. Trots det stora antalet individer från St Margaret bär endast fem skelett spår efter skärande våld, "slicing wounds inflicted by a sharp implement, such as a sword", alla var män.

Av de 368 individer som kunde könsbedömas från St Margaret var endast 18 % (67) med säkerhet kvinnor vilket kan bero på ett flertal faktorer. En är, anser

Ann Stirland,³⁰ att platsen användes för begravningar av hängda brottslingar. Kan Sigtunagraven på ett liknande sätt bestå av avrättade individer? Mot denna idé talar flera faktorer. Mängden dödliga huggskador hos både kvinnor och män återspeglar mer en massaker än en avrättning. Det faktum att ett barn med huggskada i ryggen påträffats gör också att tanken på graven som resultat efter någon form av straff upplevs som mindre trolig. Dessutom nämner de medeltida landskapslagarna att brottslingar i princip inte skulle tillåtas ligga i vigd jord. Exempel på avrättade i sk profana gravar utanför kyrkans område finns i Östergötland och Skåne i Sverige.³¹ I Danmark har man i ovigd jord vid Amtsgården, Næstved, påträffat sex vuxna halshuggna som kan uppfattas som avrättade.³² En faktor som stödjer teorin att individerna i massgraven ändå skulle vara straffade är koncentrationen av huggskador till halsregionen hos flera individer. Detta kan leda tankarna till en mer formellt reglerad halshuggning. Dessa skador har dock inte påträffats hos alla skelett i graven. Ytterligare en individ med svårt huggna halskotor har dock påträffats vid den pågående analysen av resten av det osteologiska materialet från St Lars. Skelettet (skelett 105) har identifierats som en ung man. Förutom att mannen skulle kunna vara dekapiterad hade han ett flertal hugg på resten av kroppen dessutom hittades fem järnringar runt om mannens korslagda fötter. Ringarna kan vara rester efter en kätting vilket gör tolkningen att mannen skulle vara en straffad förbrytare rimlig. I massgravens fall skulle detta betyda att minst 17 personer straffats och avrättats samtidigt. Med ovanstående diskussion i minnet gör den stora variationen av individernas kön, ålder och skador samt gravens placering på en kyrkogård att massgraven än så länge inte betraktas som resultatet av en avrättning.

Ovan har försök gjorts att klargöra omständigheterna kring Sigtunagraven genom jämförelser med andra massgravar där spår efter våld påträffats. Ett gemensamt drag hos denna studie av olika massgravar är påpekandet av det övervåld som använts, dvs långt mer våld än nöden kräver. Många skelett uppvisar ett flertal dödliga skador. Många av skadorna som beskrivs från krigargravarna är skräckinjagande men det faktum att kvarlevorna från medeltida soldater visar spår av strid är knappast förvånande. Vid en jämförelse mellan antalet undersökta individer med antalet personer drabbade av huggskador från kyrkogårdsfynd tydliggörs omfattningen hos frekvensen av huggskador i Sigtunagraven. I St Margaret framkom fem individer med huggskador hos 413 undersökta på hela kyrkogården och i Sigtuna nio individer av totalt 17 enbart i massgraven.

6. Sammanfattning och framtida analyser

Vid en undersökning av den medeltida kyrkogården St Lars i Sigtuna 1998 påträffades 17 individer i en större grav. Vid den antropologiska analysen framkom att majoriteten av de begravda individerna uppvisade hugg- och skärskador. Frågor om vilka dessa människor var, vad som kan ha orsakat deras traumatiska död och varför de fick dela samma grav är svåra att besvara men vissa ledtrådar kan skönjas. På grund av att båda könen, samt individer i varierande åldrar, fanns representerade tolkas de gravlagda representera vanliga stadsbor. Detta tillsammans med det faktum att de blev begravda på kyrkogården vid bogårdsmurens sydöstra hörn antyder att man tagit sig tid att iordningställa en grav och att de förtjänade att ligga i vigd jord, dvs sannolikt inte var brottslingar. Troligtvis har de alla dött vid samma tillfälle vilket gör att en attack mot staden eller i dess närhet kan ha ägt rum. Skriftliga källor

bekräftar att Sigtuna utvecklades under oroliga tider och att åtminstone ett anfall ägt rum. Frekvensen våldsskador gör hypoteser om farsot eller större olycka så som orsak till individernas död mindre trolig.

Sannolikt har en faktor orsakat flera människors död vid ett och samma tillfälle. Dessa individer är delar av samma samhällsgemenskap och kan lämna sig för olika analyser. Datering via ^{14}C skall göras för att fastställa gravens ålder. Analyser av stabila isotoper och spårämnesanalyser planeras där standardvärden och variation inom en med säkerhet samtida grupp kan registreras. Av samma skäl ska skelettens patologiska status studeras. Förslagsvis kan DNA-test på skeletten även ge svar på frågor om familjeförhållanden. Vid den rättsmedicinska undersökningen som planeras kan förhoppningsvis mer information framkomma om vilka vapen som använts och om det finns något mönster i hur skadorna är placerade.

Noter

1. Tesch 1998 s. 260.
2. Dessa omständigheter gör att pesten som härjade under den senare hälften av 1300-talet, kan ha påverkat individerna i massgraven. Doktorand Emilia Nourala vid Stockholms universitet Arkeologiska forskningslaboratorium undersöker denna möjlighet genom att söka efter pestbakterier via DNA-analys. Skrivna källor angående pesten är sällsynta från detta landområde och detta skulle därför vara en möjlighet att få ny kunskap.
3. Brooks & Suchey 1990 s. 227ff.
4. Meindl & Lovejoy 1989 s. 137ff.
5. Brothwell 1981 s. 71f.
6. Meindl & Lovejoy 1985 s. 57ff.
7. Ubelaker 1989 figur 71.
8. Stloukal & Hanáková 1978 s. 58ff.
9. Buikstra & Ubelaker 1994 s. 40ff.
10. Buikstra & Ubelaker 1994 s. 16ff.
11. Acsádi & Nemeskréri 1970 figur 16.
12. Krogman 1962; Acsadi & Nemeskéri 1970.
13. Buikstra & Ubelaker 1994.
14. Kroppslängdsberäkning enligt Trotter och Glesers metod (1952 s. 463ff.).
15. Skadornas utseende stämmer väl överens med beskrivningar över huggskador från både forensisk och antropologisk litteratur (Hunter, Roberts & Martin 1997 s. 131ff.; During 1997 s. 591ff.; Haverkourt 1999 s. 147ff.).
16. Sandstedt 1992.
17. Ingelmark 1939 s. 166; Bennike 1998 s. 19.
18. Merbs 1989 s. 174.
19. Camps & Purchase 1971.
20. Tesch 1996a s. 13ff., Tesch 1999 s. 89ff.
21. Tesch 1996b s. 49ff.
22. Flera av stormaktstidens lärda diskuterade sjörövarnas nationalitet. En av dessa var historikern Johannes Messenius som nämner i "Sveopentaprotopolis" 1611 sägen om hur Stockholm bildades efter att Sigtuna härjats av ester (Högberg 1981). Riksantikvarien Martin Aschaneus har en annan sikt och nämner i "Beskrifning om Sigtuna" att det var folk från Novgorod som brände staden (Gihl 1925).
23. Holck 1986 s. 10.
24. Chunha & Silva 1997 s. 595ff.
25. Boylston 1999. Sedan denna artikel skrevs har en bok (Fiorato, Boylston & Knüsel 2000) färdigställts om graven. Analysen visade att graven innehöll 37 individer.
26. Bennike 1998 s. 14ff.
27. Thordeman 1939.
28. Anthea Boylston, en av de ansvariga för Towtonundersökningen, nämner att *os acromiale* på skulderbladen påträffats. Skelettförändringen kopplas ofta till roterande slitande rörelser där muskler som stabiliserar axeln påverkas. Ytterligare en typisk skelettförändring hos soldater är en slitfraktur "avulsion fracture" av överarmens mediala del i armbågen som uppkommer vid kraftiga kaströrelser hos unga individer. Hon menar därför att de begravda bör tolkas som för strid tränade unga män med erfarenhet av liknande uppgifter sedan tidigare (1999). Ann Stürland beskriver *os acromiale* som en icke-fusionering av "the final acromial epiphysis" och nämner att den direkta orsaken till benförändringen ännu ej är känd (1996 s. 97).
29. Ingelmark 1939 s. 160.
30. Stürland 1996 s. 92.
31. Vretemark 1983 s. 36ff. Carelli 1992 s. 62ff.
32. Bennike 1998 s. 14.

* Under redigeringen har ¹⁴C-datering av massgraven utförts. Det preliminära resultatet tyder på att graven sannolikt anlades redan under sen vikingatid-tidig medeltid.

* Ett stort tack till Berit Wallenbergs Stiftelse som har bidragit med medel till den osteologiska analysen.

Litteratur

- Acsádi, G. & J. Nemeskéri: *History of Human Life Span and Mortality*. Budapest 1970.
- Bennike, Pia: De faldne fra krigergraven – analyse af skeletterne fra Sandbjerget. *Liv och Levn* 12. 1998, s. 14-21.
- Boylston, Anthea: *The Towton Project*. World Wide Web, <http://www.brad.ac.uk/acad/archsci/depart/report97/towton.htm>. 1999.
- Brooks, S. T. & J. M. Suchey: Skeletal Age Determination Based on the Os Pubis: A Comparison of the Acsádi-Nemeskéri and Suchey-Brooks Methods. *Human Evolution* 5, 1990, s. 227-238.
- Brothwell, Donald R.: *Digging up Bones*. Oxford 1981.
- Buikstra, Jane E. & Douglas H. Ubelaker: *Standards. For data collection from Human Skeletal remains*. Archeological Survey Research Series No. 44, Arkansas 1994.
- Camps, Francis E. & W. B. Purchase: *Practical Forensic Medicine*. London 1971.
- Carelli, Peter: Inför döden är inte alla lika – profana gravar i medeltidens Lund. *META, medeltidsarkeologisk tidskrift* 1992 nr. 1-2, s. 62-83.
- Chunha, Eugénia & Ana Maria Silva: War lesions from the Famous Portuguese medieval Battle of Aljubarrota. *International Journal of Osteoarchaeology* 7, 1997, s. 595-599.
- During, Ebba: Specific Skeletal Injuries Observed on the Human Skeletal Remains from the Swedish Seventeenth Century Man-of-War, Kronan. *International Journal of Osteoarchaeology* 7, 1997, s. 591-594.
- Fiorato, Veronica, Anthea Boylston & Christopher Knüsel: *Blood Red Roses. The Archaeology of a Mass Grave from the Battle of Towton AD 1461*. Oxford 2000.
- Gihl, Gunnar: *Sigtuna och Norrsunda. Källor till Sigtuna stads och Sigtunabygdens historia*. Del 2. Sigtuna 1925.
- Haverkourt, Caroline: Cutmarks on Caspian Human Remains: Implications for Maghreb Holocene Social Organization and Palaeoeconomy. *International Journal of Osteoarchaeology* 7, 1999, s. 147-169.
- Holck, Per: *Cremated bones*. Oslo 1986.
- Hunter, John, Charlotte Roberts & Anthony Martin: *Studies in Crime: An Introduction to Forensic Archaeology*. London 1997.
- Högberg, Staffan: *Stockholms historia*. Del I. Stockholm 1981.
- Ingelmark, Bo E.: The Skeletons. *Armour from the Battle of Wisby 1361*. Red. Bengt Thordeman. Stockholm 1939, s. 149-197.
- Krogman, M. W.: *The Human Skeleton in Forensic Medicine*. Springfield 1962.
- Meindl, R. S. & C. O. Lovejoy: Ectocranial Suture Closure: A Revised Method for the Determination of Skeletal Age at Death Based on the Lateral-Anterior Sutures. *American Journal of Physical Anthropology* 68, 1985, s. 57-66.
- : Age Changes in the Pelvis: Implications for Paleodemography. *Age Markers in the Human Skeleton*. Red. M. Y. Iscan. Illinois 1989, s. 137-168.
- Merbs, Charles: Truma. *Reconstruction of Life from the Skeleton*. Red. M. Y. Iscan & K.A. R. Kennedy. New York 1989, s. 161-189.
- Sandstedt, Fred: "Hafdi kylfu stóra i hendi" – Ett bidrag till kunskapen om den tidigmedeltida stridsklubban. *Meddelande 52 från Armémuseum*, 1992
- Stirland, Ann: Patterns of Trauma in a Unique Medieval Parish Cemetery. *International Journal of Osteoarchaeology* 6, 1996, s. 92-100.
- Siloukal, M. & H. Hanáková: Die Länge der Längsknochen altslawischer Bevölkerungen. *Homo* 22, 1978, s. 58-61.
- Tesch, Sten: Äntligen Hemma. Offergåvor och husplattformar vid Mälarens strand. *Vikingarnas guld ur Mälarens djup*. Red. Sten Tesch & Rune Edberg. Sigtuna 1996a, s. 13-20.
- : Piraterna år 1187 knäckte inte Sigtuna. *Vikingarnas guld ur Mälarens djup*. Red. Sten Tesch & Rune Edberg. Sigtuna 1996b, s. 49-51.
- : Fortid i ny dager – Arkeologi i Stockholms trakten. *Sigtuna – rikets första stad*. Red. Peter Bratt. Stockholm 1998, s. 257-273.
- : Sigtunas förhärjning år 1187 – myt och verklighet. *Yngre järnålder och historisk arkeologi i Stockholms län*. Red. Peter Bratt & Åsa Lundström. Stockholm 1999, s. 89-98.
- Thordeman, Bengt: *Armour from the Battle of Wisby 1361*. Stockholm 1939.
- Trotter, Mildred & Goldine Gleser: Estimation of stature from long-bones of American Whites and Negroes. *American Journal of Physical Anthropology* Vol. 10, 1952, s. 463-514.
- Ubelaker, D. H.: *Human Skeletal Remains*. 2nd ed. Washington 1989.
- Vretemark, Maria: Tre medeltida förbrytare – en undersökning av skelttyfunden från kvarteret Prelaten i Skänninge. *Mjölby kommuns hembygdsråds årsbok* 1983, s. 36-43.